

Các hình thức sử dụng Di sản văn hóa trong giáo dục và dạy học ở trường trung học phổ thông

Lưu Thị Huệ Nương*

*ThS.Trường Cao đẳng Sư phạm Kiên Giang

Received: 27/2/2024; Accepted: 5/3/2024; Published: 13/3/2024

Abstract: Heritage is a source of awareness and a valuable visual aid in teaching in particular and education in general. Therefore, the use of heritage in teaching in high schools has comprehensive significance, bringing practical benefits to current general education innovation.

Keywords: Use, cultural heritage, teaching, high school.

1. Đặt vấn đề

Đưa di sản vào dạy học ở trường trung học phổ thông (THPT). Giáo viên (GV) cần tận dụng các cơ hội, điều kiện cho học sinh (HS) tiếp cận với di sản. Điều đó góp phần đẩy mạnh, hướng dẫn nhận thức, kích thích hứng thú, giúp HS phát triển các kỹ năng học tập, chiếm lĩnh kiến thức; Phối hợp tốt hơn nữa giữa Bộ GD&ĐT với Bộ Văn hóa – Thể thao và Du lịch để HS có điều kiện đến học tập tại thực địa; *Phối hợp chặt chẽ giữa GV và Ban quản lý di sản,... Đồng thời tiếp tục nhân rộng việc đưa di sản vào dạy ở nhiều môn học, ở nhiều địa phương, ở các cấp học bằng cách lồng ghép, tích hợp hoặc dạy riêng để giáo dục về đạo đức, tình cảm và nhận thức cho HS. Dù có rất nhiều hình thức đưa giáo dục di sản (GDDS) vào các bài học, tuy nhiên vẫn còn nhiều lúng túng, khó khăn của GV và HS khi thực hiện học tập qua GDDS.*

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Tình hình GDDS trong nhà trường

Di sản văn hóa (DSVH) Việt Nam bao gồm DSVH phi vật thể và DSVH vật thể (bao gồm DSVH và di sản thiên nhiên) là sản phẩm tinh thần, vật chất có giá trị lịch sử, văn hóa, khoa học, được lưu truyền từ thế hệ này qua thế hệ khác.

Theo Bộ GD&ĐT, từ năm học 2013-2014 sẽ triển khai đại trà việc sử dụng di sản trong dạy học ở trường phổ thông trên toàn quốc. Bên cạnh các môn Lịch sử, Địa lý, Âm nhạc đã triển khai thí điểm, năm nay sẽ bổ sung thêm môn Ngữ văn và Mỹ thuật sử dụng di sản trong dạy học ở trường phổ thông. Bộ sẽ chỉnh sửa, hoàn thiện tài liệu hướng dẫn đối với các môn đã triển khai, biên soạn mới tài liệu sử dụng di sản trong dạy học ở trường phổ thông đối với các môn Ngữ văn, Mỹ thuật. Bộ sẽ xây dựng và cung cấp đĩa hình dạy minh họa để CBQL, GV tham khảo...

2.2. Các hình thức dạy học, tổ chức hoạt động giáo dục với di sản

2.2.1. Tiến hành bài học tại nơi có di sản - Bài học tại thực địa

Bài học là hình thức tổ chức cơ bản của việc dạy học ở trường phổ thông. Bài học không chỉ tiến hành ở trên lớp mà còn có thể tiến hành ở nơi có di sản (thực địa).

Bài học thực địa (BDTĐ) đối với những bài trong chương trình SGK hay bài học địa phương (BHĐP) về căn bản cũng giống nhau về hình thức thực hiện và đảm bảo nội dung theo yêu cầu của chuẩn kiến thức, phẩm chất, năng lực của chương trình. Tuy nhiên, BHĐP chỉ được tiến hành học thực địa tại nơi có di sản ở địa phương mà thôi, còn bài học trong chương trình SGK có thể tiến hành ở bất kỳ địa danh nào có di sản.

Bài học tại thực địa có ý nghĩa rất lớn đối với HS về cả ba mặt: Kiến thức, năng lực và phẩm chất. Bởi vì thực địa – nơi có di sản là những dấu vết, mảnh vụn của quá khứ còn sót lại nên khi tiến hành bài học nội khóa tại đây tức là HS đã được quan sát các dấu vết, mảnh vụn của quá khứ để bổ sung, cụ thể hoá những kiến thức các em đang nghiên cứu. Nó giúp HS phát triển trí tưởng tượng, đa dạng hoá hoạt động nhận thức, gây hứng thú học tập bộ môn. Tiến hành học tại thực địa là phương thức thực hiện dạy học gắn với đời sống có tác dụng nâng cao hiểu biết về kiến thức môn học, về văn hoá – giáo dục, lòng yêu quê hương, đất nước, óc thẩm mỹ cho các em. Bài học tại di sản cũng phải tuân thủ đầy đủ các yêu cầu của một *bài học nội khóa* đồng thời cũng phải thực hiện đầy đủ các yêu cầu của bài học tại di sản (thực địa) như sau: Để tiến hành bài học tại di sản cần bảo đảm một số yêu cầu sau:

Thứ nhất, công tác chuẩn bị tiến hành bài học tại

nơi có di sản phải được thực hiện chu đáo, kỹ lưỡng.

Bước 1: Chọn địa điểm có DSVH phù hợp với mục tiêu, nội dung bài học, số tiết học và điều kiện tiến hành.

Bước 2: Phải lập kế hoạch cụ thể về công tác chuẩn bị và tiến hành bài học: Đi khảo sát thực địa, liên hệ với các cơ quan quản lý di sản. Sau khi đã lựa chọn được vấn đề dạy học và di sản phù hợp, GV phải xây dựng được kế hoạch chuẩn bị và tiến hành bài học tại nơi có di sản một cách chi tiết cho từng nội dung công việc, thời gian thực hiện, lực lượng phối hợp, phương tiện thiết bị hỗ trợ. Kế hoạch tiến hành bài học tại di sản phải báo cáo với tổ chuyên môn, lãnh đạo nhà trường để được duyệt thực hiện và có kế hoạch hỗ trợ.

Bước 3: GV phải chuẩn bị trước cho HS về tư tưởng và kiến thức chuyên môn như nêu mục đích, yêu cầu của bài học và nội dung kiến thức cơ bản cần tìm hiểu trước ở nhà, thông báo sơ qua về địa điểm có di sản, sự kiện, nội dung kiến thức liên quan đến di sản, yêu cầu các em sưu tầm thêm tài liệu có liên quan; chuẩn bị đồ dùng trực quan, phương tiện dạy học cần thiết; phổ biến nội quy học tập tại thực địa.

Thứ hai, nội dung bài học tại di sản phải đảm bảo tính chính xác, cơ bản và bám sát nội dung kiến thức bài học và kiến thức di sản phản ánh. Chuẩn bị nội dung bài học tại nơi có di sản là công việc quan trọng mà GV phải thực hiện tốt. Bởi lẽ, để đạt được các mục tiêu giáo dục, giáo dục và phát triển như bài học trên lớp, bài học tại di sản cần chú trọng đến việc làm sáng tỏ bản chất những mối liên hệ bên trong của các kiến thức liên quan tại chính nơi HS đang được học. Vì vậy, nội dung bài học tại di sản vừa phải đảm bảo tính chính xác, cơ bản, vừa sức hoạt động nhưng đồng thời phải phù hợp, bám sát nội dung kiến thức mà các chứng tích, hiện vật tại di sản phản ánh.

Thứ ba, bài học tại địa điểm có di sản phải phát triển được các hoạt động nhận thức tích cực, sáng tạo, khả năng quan sát, đặc biệt là tư duy độc lập của HS. Để phát triển tính tích cực, độc lập trong nhận thức của HS, GV nên vận dụng kiểu dạy học nêu vấn đề kết hợp với trao đổi, đàm thoại, trực quan và phối hợp các dạng tổ chức hoạt động học tập (toàn lớp, nhóm, cá nhân) một cách tốt nhất.

Thứ tư, bài học tại di sản phải giúp HS “trực quan sinh động” các chứng tích, hiện vật, phản ánh các kiến thức của môn học mà HS đang tìm hiểu.

Trực quan sinh động (TQSD) là khâu đầu tiên của quá trình nhận thức (từ TQSD đến tư duy trừ

tượng) là một nguyên tắc của lý luận dạy học. Bài học tiến hành tại nơi có di sản phải chú ý phát triển óc quan sát của HS, khi tiến hành bài học tại di sản, GV cần chú ý: Phải khai thác tối đa khả năng cung cấp thông tin thông qua các dấu vết, hiện vật,... tại nơi có di sản. Khi khai thác tập trung vào những dấu vết, hiện vật quan trọng phản ánh kiến thức cơ bản của bài học, tránh tình trạng cho HS quan sát tràn lan làm loãng trọng tâm nội dung cần nghiên cứu của bài học; Khi hướng dẫn HS quan sát phải giúp HS tìm ra mối quan hệ bên trong, làm sáng tỏ nội dung, kiến thức mà các chứng tích, hiện vật phản ánh. Tổ chức hoạt động quan sát các chứng tích, hiện vật của HS một cách khoa học, hợp lý và hiệu quả.

Thứ năm, phải tổ chức cho HS tự học trong và sau giờ học. Đây là điều kiện cần thiết để bài học tại di sản đạt kết quả tốt. HS chỉ có thể trả lời được các câu hỏi, chỉ ra được các mối quan hệ bên trong giữa các đối tượng quan sát và bản chất của hiện tượng trên cơ sở biết phân tích, so sánh, khái quát... các mặt chủ yếu của những điều quan sát được. Vì vậy, phải phát triển khả năng tự học của HS trong và sau bài học. Khi tiến hành bài học tại thực địa, tùy vào điều kiện cụ thể, GV có thể tổ chức các hoạt động tự học cho HS.

Hướng dẫn HS viết bài thu hoạch về bài học. Kết hợp tổ chức cho HS tham gia các hoạt động ngoại khóa sau bài học như tham quan toàn bộ khu di sản, tổ chức các trò chơi lịch sử, đóng kịch diễn lại các câu chuyện, sự tích liên quan đến di sản...

2.2.2. Cách tiến hành bài học tại di sản

Tại nơi có di sản, GV có thể tiến hành hai loại bài học: bài học nghiên cứu kiến thức mới và bài học ôn tập, sơ kết, tổng kết.

Việc tiến hành bài học tại di sản rất đa dạng, phong phú, tùy thuộc vào điều kiện cụ thể và sự sáng tạo của GV. Nếu có điều kiện kết hợp với ban quản lý di sản, có thể tiến hành bài học nghiên cứu kiến thức mới như sau: GV giới thiệu những nét cơ bản về nội dung kiến thức có liên quan đến di sản; Kết hợp với cán bộ địa phương (cán bộ lãnh đạo, cán bộ phụ trách văn hóa, hướng dẫn viên hay nhân chứng, nghệ nhân...) trình bày cụ thể về nội dung kiến thức bài học liên quan đến di sản; Xen kẽ các hoạt động tương tác tích cực của HS (trao đổi, đàm thoại, các câu hỏi mở...); GV chốt lại những vấn đề chủ yếu, nhất là những vấn đề được quy định trong chương trình học; Tùy theo điều kiện cụ thể mà tổ chức các hoạt động sau buổi học. Nếu bài học do GV đảm nhiệm, có thể

tiến hành theo hai cách:

Thứ nhất, GV tiến hành dạy học bình thường như ở trên lớp tại một phòng riêng hoặc một địa điểm phù hợp ở nơi có di sản (nếu có), sau đó hướng dẫn HS tham quan những dấu vết, chứng tích, hiện vật có liên quan đến bài học. Tiến hành bài học nghiên cứu kiến thức mới tại di sản bằng cách này tương đối đơn giản, dễ thực hiện (nhưng GV chú ý nhấn mạnh những nội dung liên quan đến di sản để sau đó HS tập trung quan sát, tìm hiểu). Nó có tác dụng cụ thể hoá, củng cố, khắc sâu kiến thức cho HS.

Thứ hai, GV tiến hành bài học ngay tại phòng trưng bày (nếu có) hoặc nơi có di sản. Trong trường hợp này, dấu vết, hiện vật tại di sản trở thành đồ dùng trực quan, GV có thể thực hiện bài học theo quy trình sau: Ổn định tổ chức lớp học. Công việc này được thực hiện trong suốt buổi học. Song lúc bắt đầu buổi học, GV tập trung HS, ổn định tổ chức và quán triệt những yêu cầu quy định phải tuân thủ trong suốt buổi học.

2.2.3. Tổ chức tham quan ngoại khóa – trải nghiệm di sản (TNDS)

Tham quan ngoại khóa, TNDS có một vị trí quan trọng trong dạy học ở trường phổ thông. Những dấu vết, hiện vật tại di sản không chỉ có tác dụng cụ thể hoá kiến thức môn học, mà còn để lại một ấn tượng mạnh mẽ, nâng cao hứng thú học tập và rèn luyện kỹ năng quan sát, tư duy của HS.

Tổ chức tham quan ngoại khóa, TNDS cho HS là hình thức phổ biến, có hiệu quả trong các hoạt động giáo dục ở trường phổ thông. Hình thức này có thể áp dụng cho HS các khối ở cả cấp Tiểu học, THCS và THPT. Song việc tổ chức HS tham quan ngoại khóa, TNDS đòi hỏi phải bỏ nhiều công sức để chuẩn bị và tiến hành. Về thời điểm tổ chức, có thể tiến hành trong hè, đầu năm học hoặc nhân dịp kỉ niệm các ngày lễ lớn trong năm như: ngày thành lập QĐND Việt Nam (22/12), ngày thành lập Đảng (03/02), kỉ niệm ngày sinh Chủ tịch Hồ Chí Minh (19/5)... ngày truyền thống của quê hương.

Để cho việc tổ chức được chu đáo, tránh các sự cố xảy ra, cần phải có kế hoạch và phương pháp tiến hành, quy định thời gian và nhiệm vụ của HS. Đồng thời để buổi tham quan di sản đạt kết quả tốt cần có sự phối hợp giữa GV các bộ môn liên quan với tổ chức Đoàn – Đội trong nhà trường.

Các bước tiến hành: **Bước 1:** Đầu năm học, GV xây dựng và đề xuất với nhà trường phê duyệt kế hoạch tham quan, TNDS; **Bước 2:** GV liên hệ với

ban quản lý di sản, gặp gỡ trao đổi với cán bộ hướng dẫn, phụ trách, trình bày rõ mục đích yêu cầu của buổi tham quan để cùng có kế hoạch phối hợp, tạo điều kiện cho hoạt động đạt kết quả. **Bước 3:** Chuẩn bị chu đáo về kinh phí, phương tiện đi lại, quân tư trang, đồ dùng của GV, HS đảm bảo an toàn, đầy đủ và phục vụ tốt cho buổi tham quan. **Bước 4:** GV cần phổ biến cho HS rõ mục đích, yêu cầu của buổi tham quan. Đây là một trong các yếu tố đưa đến sự thành công của hình thức hoạt động này. **Bước 5:** Tiến trình buổi tham quan: GV cần căn cứ vào đối tượng HS các khối lớp mà dự kiến tiến trình buổi tham quan. Đối với HS nhỏ tuổi, GV có thể cho các em tham quan khái quát di sản. **Bước 6:** Kết thúc buổi tham quan, GV có thể liên hệ với cán bộ phụ trách di sản cho HS xem phim để củng cố những điều thu nhận được (nếu có). Dặn dò HS trước khi ra về, đảm bảo an toàn. **Bước 7:** Sau khi tham quan, GV có thể tổ chức cho HS trao đổi hoặc viết bài thu hoạch về một số vấn đề nhằm nâng cao nhận thức của HS.

3. Kết luận

DSVH, dù dưới dạng vật thể hoặc phi vật thể đều có thể sử dụng trong quá trình giáo dục, dạy học dưới hình thức tạo môi trường; tạo công cụ hoặc là nguồn cung cấp chất liệu để xây dựng nội dung dạy học, giáo dục. Nhà trường phổ thông vừa có trách nhiệm giáo dục nâng cao nhận thức cho HS về DSVH, góp phần bảo vệ DSVH vừa có trách nhiệm sử dụng DSVH để dạy học. Việc sử dụng DSVH để dạy học mang lại những kết quả tích cực vừa có giá trị ở phương pháp giáo dục kiến thức phổ thông theo quy định của chương trình, vừa nâng cao nhận thức và trách nhiệm của HS đối với DSVH. Mặt khác, đưa giáo dục DSVH vào trường học không chỉ góp phần bảo tồn và gìn giữ văn hóa truyền thống mà còn góp phần gắn kết mối quan hệ giữa HS, phụ huynh, cộng đồng và nhà trường nhằm nâng cao chất lượng giáo dục.

Tài liệu tham khảo

1. Sách giáo khoa Địa lí lớp 10,11,12 – NXB Giáo dục, Hà Nội.
2. Đậu Thị Hòa (2019), *Những vấn đề dạy học Địa lí ở trường phổ thông hiện nay*, NXB Đại học Huế.
3. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Khung chương trình môn Địa lí ở trường phổ thông*. Hà Nội
4. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2013), *Tài liệu tập huấn: Sử dụng di sản trong dạy học ở trường phổ thông*, Hà Nội, (Lưu hành nội bộ).